

Yayın Geliş Tarihi: 14.04.2024
Yayına Kabul Tarihi: 10.12.2024
Online Yayın Tarihi: 15.03.2025
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1468021>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 27, Sayı: 1, Yıl: 2025, Sayfa: 29-47
E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

İNSAN SERMAYESİ YAKLAŞIMININ KURAMSAL ELEŞTİRİSİ VE AMARTYA SEN VE MASLOW'UN ÖĞRETİLERİ İŞIĞINDA YENİ BİR SOSYAL VE EKONOMİK KALKINMA MODELİ

Cemal Bilge KAPÇAK*

Öz¹

Bu çalışma, para kazanmaya ve başarılı olmaya endeksli bir yaşamın eleştirisidir. Aynı zamanda İnsan Sermayesi Yaklaşım'ında ihmal edilen insanın psikolojik boyutuna vurgu yapılarak, Sen ve Maslow'un teorileri ışığında yeni bir sosyal ve ekonomik kalkınma modeli ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sen'in Kalkınma Yaklaşımı, Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Teorisi'nin devamı niteliğinde bütüncül bir biçimde ele alınarak incelenmiştir. Kendini gerçekleştirme olgusu Maslow'a göre bir bitiş noktası iken, Sen'e göre bir başlangıçtır. Bu perspektiften ele alınan bu çalışma gerek bireysel gelişim gerekse toplumsal kalkınma bağlamında kolektif bir iş birliği aracılığıyla rasyonel uygulamaları gerektirmektedir. Dolayısıyla uygulamaların yeniden üretimine önayak olabilecek, farkındalığı yüksek politika üreticilerine ve örgüt yöneticilerine büyük iş düşmektedir. Toplumdaki her bir ferdin potansiyelini açığa çıkarmaya dönük ortaya konan uygulamaların toplumsal iş birliği içerisinde başarıya ulaşması ve bunun sürdürülebilirliğinin sağlanması, ortak değer ve davranış haline dönüşmesi bireyi de toplumu da dönüştürecektir. Türkiye özelinde modelin uygulanabilirliği güç olsa da düşünsel anlamda ortaya konulması bile önemli görülmektedir. "Aydın insan" yetiştirebilmenin kilit bir rol oynadığı modelde, sınav kaygısının giderilmesi ve öğrenmenin hazza dönüştürülebilmesi iki kritik noktayı oluşturmaktadır.

Anahtar kelimeler: İnsan Sermayesi Yaklaşımı, Amartya Sen, Maslow, Kapasite Yaklaşımı, İhtiyaçlar Hiyerarşisi.

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Kapçak, C.B. (2025). İnsan sermayesi yaklaşımının kuramsal eleştirisi ve Amartya Sen ve Maslow'un öğretileri ışığında yeni bir sosyal ve ekonomik kalkınma modeli. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27 (1), 29-47.

*Doktorant, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Yönetimi ABD, ORCID: 0000-0003-4708-6123, cbilgekapcak@gmail.com

¹Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

A THEORETICAL CRITIQUE OF THE HUMAN CAPITAL APPROACH AND A NEW MODEL OF SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT IN LIGHT OF THE TEACHINGS OF AMARTYA SEN AND MASLOW

Abstract

This study is a critique of a life indexed to earning money and being successful. At the same time, it attempts to highlight the psychological dimension of the individual neglected in the Human Capital Approach, and in the light of Sen and Maslow's theories, it tries to present a new social and economic development model. Sen's Development Approach, which is a continuation of Maslow's Hierarchy of Needs Theory, has been examined in a holistic manner. While the phenomenon of self-realization is considered an endpoint according to Maslow, it is seen as a beginning according to Sen. This study, approached from this perspective, requires rational practices through collective collaboration in both individual development and societal development contexts. Therefore, there is a great responsibility on policymakers and organizational leaders with high awareness to facilitate the reproduction of practices. The success of practices aimed at unleashing the potential of each individual in society and ensuring its sustainability, turning into shared values and behaviors, will transform both the individual and the society within the framework of social cooperation. Although the applicability of the model within the context of Turkey may be challenging, its conceptualization is deemed important. In a model where nurturing "enlightened individuals" plays a key role, alleviating exam anxiety and transforming learning into enjoyment constitute two critical points.

Keywords: Human Capital Approach, Amartya Sen, Maslow, Capability Approach, Hierarchy of Needs.

GİRİŞ

Günümüz dünyasında toplumların gelişmişlik düzeyi eğitim düzeyiyle ölçülmektedir. Eğitimin yalnızca insan yeteneklerini geliştirmenin bir yolu olmadığı, aynı zamanda toplumun kalkınması için de önemli bir araç olduğu bilinmektedir. Özellikle İnsan Sermayesi Yaklaşımı'nın vurgu yaptığı "insana yapılan yatırımlar sayesinde kalkınmanın daha kısa bir sürede gerçekleşebileceği" olgusu ön plandadır. Bu yaklaşım, insanların kendilerine yaptıkları yatırımların çıktılarını gelirleri üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. Yani bireylerin çalışma yaşamları ile gelirleri arasındaki ilişkiye odaklı bir anlayış söz konusudur. İnsan Sermayesi Yaklaşımına göre, insana yatırım arttıkça, kişisel gelirin yanında ulusal gelir de artmaktadır (Tuzcu, 2021). Dolayısıyla sosyo-ekonomik kalkınmanın hızlandırılabilmesi için işgücünün niteliğini ve verimliliğini arttıran insan sermayesi yatırımlarının artırılması gerekmektedir. Bu yatırımların en önemlisi bireyin eğitime yapılan yatırımdır. 20. Yüzyılda bu anlayış o kadar kabul görmüştür ki Becker (1994) bu döneme insan sermayesi çağı adını vermiştir

Amartya Sen'in Kapasite Yaklaşımı, bireylerin istedikleri yaşam tarzını başarmalarını sağlayan fırsatların toplamını ifade eder. Bu yaklaşım, bireylerin

özgürlüğe ulaşabilmeleri için öncelikle belirli fırsatlar sunulması gerektiği ve bireylerin doğuştan özgürlüğe meyilli olduğu düşüncesini içerir. Tüm mesele, insanların yeteneklerini artırmak üzerine odaklanmaktadır. Sonuç olarak, önceden özgürlüğü önceliklendirmeyen bireyler bile, özgürlüğün değerini anlayacak ve istekli bir tavır sergileyeceklerdir. İstekleri karşılandıkça, özgürlükleri artacak ve yeni taleplerde bulunacaklardır. Böylece, yeteneklerin gelişmesi söz konusu olacak ve kendini yeniden üreten bir süreç ortaya çıkaracaktır. Her daim kapasitesini ve potansiyelini zorlayan ve kendini gerçekleştirmeye odaklı bir insan profili ortaya çıkmış olacaktır. Bu şekilde kapasitesini arttırmaya dönük bir yaşam tarzını benimsemiş toplumların ekonomik ve sosyal açıdan kalkınmaları daha çabuk ve sağlıklı olacaktır.

Bu çalışma, İnsan Sermayesi Yaklaşımı bağlamında psikolojinin göz ardı edildiği, bireysel gelirin artırılmasına odaklanmış bir yaşamın eleştirisidir. Aynı zamanda Amartya Sen'in kapasite yaklaşımının sosyal kalkınma olgusuna ve insani kalkınma kavramına yaptığı vurgunun toplum düzleminde incelenmesini esas almaktadır. Sen'in iktisat disiplinine etik ve hümanist bir bakış açısı getirmesi toplumsal ve bireysel açıdan önemli görülmektedir. Sen'in Kapasite Yaklaşımı Maslow'un teorisinin devamı niteliğindedir.

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma nitel desende bir temellendirilmiş kuram çalışmasıdır. Temellendirilmiş kuram, verilerden kuram türetme amacı taşıyan bir araştırma stratejisi olarak tanımlanabilir. "Temellendirilmiş" ifadesi kuramın veriler temelinde geliştirileceği, dolayısıyla veriler aracılığıyla temellendirileceği anlamına gelmektedir. Kuram verilerden tümevarımsal olarak geliştirilir (Punch, 2011). Temellendirilmiş kuram sosyolojik açıklamalar geliştirmeyi (Wells, 1995), verilerden teori üretmeyi, mevcut teoriler üzerinden değişiklikler ve düzenlemeler yapmayı veya bu teorileri geliştirmeyi amaçlamaktadır (McCann & Clark, 2003).

Önem

Bu çalışma, para kazanmaya ve başarılı olmaya endeksli bir yaşamın eleştirisidir. İnsan sermayesi yaklaşımında ihmal edilen insanın psikolojik boyutuna vurgu yapılarak, Sen ve Maslow'un teorileri ışığında yeni bir sosyal ve ekonomik kalkınma modeli tartışılmıştır.

İnsan Sermayesi Yaklaşımı ve Kuramsal Eleştirisi

İnsan sermayesi yaklaşımı, bireylerin kendi gelecekları için yatırım yapabilecekleri çeşitli olanakları içerir. Özellikle eğitim aracılığıyla yapılan yatırımlar, gelecekte daha yüksek gelir elde etmelerini sağlayacaktır (Taban & Kar, 2015). Buna ek olarak, bireylerin kendilerini geliştirerek üretim sürecinde daha verimli hale gelmeleri, ekonomik büyümeyi tetikleyecek ve bireylerin gelirlerinde artış sağlayacaktır (Soydan, 2020). Teoriye göre, daha fazla ve kaliteli eğitim alan bireyler, işgücü piyasasında daha rekabetçi olacaklardır. Bireyler, eğitim piyasasını,

kendi beceri ve yetenekleri doğrultusunda değerlendirir ve bu şekilde kendilerine yatırım yaparak kazançlarını artırırlar (Baptiste, 2001).

Birçok iktisatçı, eğitimin, işletmelerin üretim kapasitelerini artıran yeni makineler gibi fiziksel sermaye mallarının satın alınmasıyla aynı şekilde çalışanların üretim yeteneklerini artırmaya yardımcı olduğuna işaret eder (Woodhall, 1999). Dolayısıyla, eğitimle yapılan yatırımların, fiziksel sermaye yatırımlarıyla benzerlikler taşıdığına ve ikisinin de işletmelerin verimliliğini artırıcı etkileri olduğuna dikkat çekilmiştir. Baptiste (2001), insan sermayesi ile fiziksel sermaye arasında kurulan bu benzetmeyi eleştirerek, bir insanın sermaye olarak görülme fikrinin insan özgürlüğü ve saygınlığıyla bağdaşmadığı görüşünü savunmuştur. Ona göre, insanların kişisel gelişimleri, fiziksel varlıkların sadece birer parçası olarak değerlendirilemez. İnsanın değeri ve potansiyeli, makineler veya diğer fiziksel varlıklarla aynı kategoride değerlendirilemez çünkü insanlar özgür iradeye, duygulara ve toplumsal ilişkilere sahiptirler. Bu nedenle, insan sermayesi yaklaşımının insanın özgürlüğü ve insan haklarıyla çeliştiğini savunur. Bu eleştiri, insan sermayesi kavramının yalnızca ekonomik bir bakış açısıyla değil, aynı zamanda insanın özgünlüğü ve değerine saygı gösteren bir perspektifle ele alınması gerektiğini vurgular.

İnsan Sermayesi Yaklaşımında temel vurgunun ekonomik odaklı olduğu görülürken, insanın psikolojik boyutu ihmal edilmiştir (Yılmaz & Sarpkaya, 2016). Paraya odaklanmış bir yaşam anlayışını benimsemiş bireylerin kendilerine nasıl yabancılaştığına ilişkin en güzel örneği Freire ifade etmektedir. Freire (2018)'e göre, "*kendi başına karar vermekten aciz ne kendini ne de eylemlerini nesnelleştirebilen, tek başına hedef koyamayan, anlam veremedikleri bir dünyada silik olarak yaşayan insanlar*" derken, kapitalizmin pençesinde, her geçen gün kendinden uzaklaşan insanın tanımı yapılmaktadır. Dolayısıyla İnsan Sermayesi Yaklaşımı özünde kapitalist sistemi yeniden üreten, insani yoksunluğu gün yüzüne çıkaran örtük bir anlayış olduğu söylenebilir. Para kazanarak başarıya tutsak olmak ve bu doğrultuda bir yaşamı sürdürmek kendini gerçekleştirilmekten çok uzaktır.

Kapitalist toplumda şirketlerin temel amacının maksimum verimin elde edilmesi olduğu düşünüldüğünde, bir şirket çalışanın bu amaca ulaşılmasında emeğinin özel bir önemi söz konusudur. Söz konusu süreç İnsan Sermayesi biçiminde kavramlaştırılarak, sistemin dayattığı unsurlar aracılığıyla kişinin kendine yapmış olduğu yatırım biçiminde tanımlanmaktadır. Bu durum kendinden çok, çalıştığı şirkete fayda sağlayarak bireyin kendine yabancılaşmasına neden olmaktadır. Şirketlerin ön planda olduğu, bireyin mutluluğunun tamamen para kazanma arzusuna dönüştürülmüş organize bir sistem söz konusudur. Psikolojik unsurların tamamen göz ardı edildiği, bireyi makine gibi gören, tamamen organizasyonun kar maksimizasyonuna odaklanmış gizil bir yapılanmadan söz etmek mümkündür. İnsan odaklı söylemlere karşın, insanı değersizleştiren ve onu metalaştıran bu mekanik bakış açısı her geçen gün yeniden üretilerek sıradanlaştırılmaktadır. Milyonlarca insanın sadece para kazanmaya odaklı bir

yaşam tarzının sürdürülmesi akla yatkın bir durum değildir. Çoban (2021)'a göre, bireysel mutluluk için kişi kendi yeteneklerini, bilgi ve becerilerini ortaya çıkarabilmelidir. Hesse (2022) ve Nietzsche (2003) de benzer söylemlere vurgu yaparak, yaşamın asıl amacının kendi yeteneklerini ortaya koymak ve bunu yaparken de keyif alabilmek olduğuna vurgu yapmaktadırlar. Aynı şekilde Kant; zevk almadan bizi bir görev otomatu olarak çalışmaktan daha hızlı ne yok edebilir? Bu tam da çöküşün bir reçetesi değil midir?" der (Kaag, 2019).

Yukarda tavsiyelerde bulunan düşüncüler durumun psikolojik boyutuna, neoliberal politikalara ve bireylerin farkına varmadan kendine yabancılaştırıldığına vurgu yapmaktadırlar. Ancak Hesse (2022) ileriye dönük daha karamsar bir sosyal yapıdan söz eder. Ona göre, insanların idealleri ve yapmak istedikleri tehdit edildiğinde inanılmaz şeyler yapmaya hazır olurlar. Kendi kafasıyla düşünemeyen, dilediği gibi yaşamaya cesaret edemeyen kişiler, yasaklara boyun eğmeye mahkûm olduklarını ifade eder. Vatansever ve Yalçın (2022) bu durumu akademisyenler üzerinden oldukça etkili bir biçimde sundukları araştırmalarında açık bir şekilde dile getirmektedirler. Her ne kadar kendi istekleriyle akademisyen olmayı tercih edilmiş olsalar da günümüz akademisyenleri istedikleri şeyleri yapamadıkları ortaya çıkmıştır. Araştırmada, akademisyenlerin zamanlarını diledikleri gibi özgürce planlayabilecekleri ve sevdikleri konuları gönüllerince çalışabileceklerine ilişkin bir kanı olduğu ifade edilmektedir. Ancak araştırma kapsamına görüşülen akademisyenlerin tamamı hayal kırıklığı yaşadıklarını dile getirerek, bir şirket çalışanından hiçbir farklarının olmamasının yanı sıra "inanmadığımız işleri yapmak zorunda olmamız bizleri daha mutsuz ve umutsuz kılıyor" (2022) şeklinde durumu ifade etmişlerdir. Özellikle vakıf üniversitelerinde işsizlik tehlikesinin ciddi bir stres unsuru olduğu bulgular arasında yer almaktadır. Bütün bunlar insan unsurunu göz ardı eden para kazanmaya programlanmış bir sistemin bilinçli bir şekilde yapılmaya çalışılan politikalarıdır. Sennett'in, (2020) de ifade ettiği gibi, istemediği işlerle uğraşmak zorunda bırakılan kişilerin becerileri, deneyimleri azalır ve zamanla değersizleştirilirler. Yukardan gelen emirlere daha kolay uyum sağlarlar. Bu veriler ışığında akademisyenlerin de istedikleri gibi çalışamadıkları söylenebilir.

Bütün bunlar neoliberal politikaların insan sermayesi yaklaşımı adı altında meşrulaştırılmaya çalışılan bir sistemin çıktıları olduğu düşünülmektedir. İnsan unsurunun yok sayıldığı ancak şirketlerin ve şirketleşen devletlerin gelişeceği ve zenginleşeceği bir yapının meşrulaştırılmaya çalışılan göstergeleridir. İnsan Sermayesi Yaklaşımı bir ülkenin ekonomik kalkınmasında önemli bir etkidir. Ancak burada kişisel mutluluk ve insan çeşitliliğinin önemini göz ardı edilmemesi gerekmektedir. İstmeden çalışan bir doktor ile severek ve isteyerek çalışan bir doktor arasında ne kadar fark var ise, bir ülkenin gerek ekonomik gerekse sosyal ve insani kalkınması açısından paraya odaklı bir yaşam ile mutluluğa odaklı yaşam arasında benzer bir fark olduğu düşünülmektedir.

Genel olarak ekonomide, özel olarak da kalkınma ekonomisinde sıklıkla araçlar ve amaçlar bir tutularak, mallar ile yetkinlikler, iktisadi servetimiz ile

istediğimiz gibi yaşama yeteneğimiz arasındaki fark görmezden gelinir. Çalışmak zorunda olan bireyler ile severek çalışılan bireyler arasındaki farkın ortaya çıkarabileceği sonuçlar öngörülebilirdir. Gerek bireysel gerek toplumsal açıdan sosyal kalkınmanın merkezinde bireysel mutluluğun yattığı düşünülmektedir. Bu noktada Amartya Sen'in Kapasite Yaklaşımı için psikolojik boyutunu ortaya koymaktadır.

Kapasite Yaklaşımı

Kapasite yaklaşımı, insanların mutluluk ve arzu tatminine yoğunlaşan felsefi bir yaklaşımdır. Bu bakış açısıyla Kapasite Yaklaşımı gelir veya tüketime odaklanan diğer bütün kuramsal ve pratik yaklaşımlardan ayrıldığı söylenebilir. Kapasite Yaklaşımı'nın temel özelliği, bireylerin gerçekte ne yapabileceklerine ya da ne olabileceklerine, diğer bir deyişle yeteneklerine vurgu yapmasıdır (Boz, 2009). Sen'e göre gelişme, insanın yapabileceği veya olabileceği şeylerin sayısının artması şeklinde ifade edilir. Kapasite aynı zamanda yapılabileceklerin sınırlarını da gösterir. Amartya Sen ayrıca gelişmeyi, insanın yapabileceklerinin önündeki engellerin kaldırılması biçiminde de tanımlamaktadır (Fukuda-Parr, 2003).

Amartya Sen'e göre kalkınma toplumun genelini kapsamaktadır. Sosyal kalkınma olarak adlandırılan bu olgu insanı, kalkınma stratejilerinin merkezine yerleştirir. Sosyal kalkınma ekonomik kalkınmadan farklı olup tamamen toplum ve birey ile ilgilidir. Sonuç olarak, gerçekten önemli olan şey, bireylerin istedikleri yaşam tarzına ulaşmalarını, hedeflerini gerçekleştirmelerini ve olmak istedikleri kişi haline gelmelerini sağlayacak yetkinliklere (özgürlüklere) sahip olmalarıdır. Bu bağlamda, kapasite yaklaşımı ekonomik eğitimi sadece beşeri sermayenin oluşumu ve sektörel kullanımından daha ileriye taşır ve doğrudan kalkınmanın temelinde konumlandırarak bireylerin ulaşabileceği somut yaşam koşullarına odaklanır. Değer verdikleri yaşam tarzlarına ulaşmalarını sağlayacak gerekli özgürlüklerin engellerinin kaldırılması gerektiği düşüncesini savunur (Sem, 1999).

Kapasite Yaklaşımı'nı net bir şekilde "arzulamak" ve "değer vermek" kavramları arasındaki kritik noktayı dile getiren Sen, şu soruyla adeta ortaya koyduğu yaklaşımı özetlemektedir. "Bir şey değerli olduğu için mi önemlidir, yoksa arzu edildiği için mi önemlidir?" (O'Neill, 2001). Ona göre, "O şeye değer veriyorum ve bundan dolayı onu arzuluyorum" diyen biri Kapasite Yaklaşımı'ndaki eyleyen (agency) insandır. Diğer taraftan "O şeyi arzuluyorum ve bundan dolayı ona değer veriyorum" önermesi faydacı yaklaşımın pasif insan tipolojisidir (Sem, 1999). Dolayısıyla Sen'in yaklaşımı bir değer ölçüsü niteliği taşımaktadır. Bir şeyi arzulanın sebebi onun iyi olması veya genel kabul edilebilir olması değildir. O şey arzulandığı veya istendiği için kabul edilebilir ya da iyi olduğu söylenebilir (Şeker, 2009). Değer ve arzunun önceliği Sen'in yaklaşımının kritik iki kavramıdır. Özgürlüğün en önemli yanı da kişinin değerlerini seçme konusundaki inisiyatifinin kendi elinde olması durumudur (Kirmanoğlu, 2005).

İnsanların gerçekten ne yapmak istedikleri veya ne olmak istedikleri üzerine yoğunlaşan Kapasite Yaklaşımı'nın temelinde, kişinin ne kadar iyi durumda olduğunun anlaşılabilmesi için, kendini gerçekleştirme konusunda neler başardığına bakılması gerekir (Yayla, 2022). Dolayısıyla bireyler özgür iradeleriyle hayatlarını daha anlamlı kılabilme ve mutlu yaşayabilmek adına kendilerine özgü kapasiteleri ortaya çıkarmaları büyük önem taşımaktadır. Kapasitelerin ortaya konulmasında ise eğitim kilit unsur olarak görülmektedir. Temel eğitim hizmetlerinin iyi bir biçimde alınması, kişinin sosyal, kültürel ve siyasi süreçlere katılmasını kolaylaştıracak, özgürleşmesine doğrudan katkı sunacak ve topluma değerli eylemlerde bulunarak fayda sağlayacaktır. Bu bağlamda kapasite yaklaşımının temelinde eğitimin önceliğinden söz edilebilir (Küllahoğlu, 2018).

Kapasite yaklaşımı eşitlik ve özgürlük kavramları çerçevesinde ele alınmaktadır. Sen kapasiteyi özgürlüğün merkezine alarak, özgürlüğün bir türü olarak görür. Çünkü özgürlük kişilerin kapasitelerini ortaya koymada ve dolayısıyla gelişimlerini desteklemede etkin bir kavramdır. Özgürlük olmadan kapasitenin rasyonel bir şekilde ortaya konması söz konusu değildir (Aydın, 2017). Sen'in özgürlük anlayışı, bireyin değerli bulunduğu yaşam tarzını gerçekleştirme özgürlüğü üzerindeki engellerin kaldırılması üzerine temellendirilmiştir (Boz, 2009). Kişi değerli gördüğü eylemi ortaya koyabilmesi için eşit fırsatların olduğu bir sosyal yapıya gereksinim vardır. Fırsatların eşit olmadığı bir ortamda bireysel özgürlüklerin kısıtlandığı görülür (Sem, 2004).

Birleşmiş Milletler'in İnsani Gelişime yönelik bakış açısı, Sen'in fikirlerine dayanmaktadır. Bu bakış açısıyla 1998 yılında Nobel İktisat ödülü kazanan Sen'e göre, insan hayatındaki gelişmeler kalkınmanın ana hedefini oluşturmaktadır. Bu endeks, sadece ulusal gelire dayalı sıralamalardan farklı bir anlayış sunar. Sen, genel olarak toplumun refahını artırmanın devletin sorumluluğu olduğuna inanır ve ekonomistlerin bu iyiliği teşvik edecek politikaları belirlemek için etkili bir şekilde tanıtmakla görevli olduklarını düşünür. İnsani gelişimi önceliklendiren stratejiler de özellikle eğitime ve sağlığa yatırım yapılması gerektiğine vurgu yapmaktadır (Fukuda-Parr, 2003). Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından hazırlanan endeks, insan hayatı için üç temel unsurun eksikliğinden söz eder. İnsani yoksulluğun ölçümünde kullanılan üç unsurdan biri yaşam süresi, diğeri yaşam kalitesi, sonuncusu ise eğitim seviyesidir. Bu bağlamda Sen, eğitimi kalkınmanın ve insani gelişiminin üç saçı ayağından biri olarak görür. Konuya ilişkin Tilak (2002) da, çağdaş toplumlarda eğitim sayesinde yoksulluğun azaltılabileceğine vurgu yapar. Nussbaum, (2011) ise eğitimin bireylerin kritik düşünme, dünya vatandaşlığı ve anlayışları açısından önemli olduğunun altını çizerek, özellikle genç bireylerin kapasitelerinin eğitim yoluyla daha da artırılabileceğini dile getirir. Kapasite Yaklaşımı çağın büyük sorunlarından biri olan yoksulluğa farklı bir perspektiften bakar. Buna göre yoksulluk, gelirin düşük olması değil, temel yetkinliklerden mahrum kalma durumu olarak görülür.

Kapasite Yaklaşımı, refah ekonomisinin odaklandığı refah temelli yaklaşımların ve gelir kaynağına dayalı teorilerin bir eleştirisi olarak değerlendirilebilir. Sen, bu eleştirilere, bireylerin çıkarlarının mal ve insanlar arasındaki ilişkide nasıl yorumlandığını sorgulayarak başlar; bu da ekonominin en temel konularından biridir. Ona göre, kalkınmanın hedefi sadece GSYİH'nın veya kişi başına düşen gelirin artışı değil, aynı zamanda bireysel kapasitelerin genişlemesidir. Sen'e göre, kapasiteler (pozitif özgürlükler), gelişmenin araçlarıdır. "Zenginlik mi yoksa demokrasi mi?" ikileminde genellikle zenginliğin öncelikli olduğu ve ardından demokrasinin geldiği düşünülür. Fakir toplumlar için demokrasinin bir "lüks" olduğu yaygın bir inanıştır. Ancak Sen'e göre, insan kapasiteleri (özgürlükler) ertelenemez bir konudur. Ayrıca, insanlar daha özgür bir ortamda daha üretken hale geldikçe, özgürlüklerini genişletmek de kalkınma hedefine hizmet eder. Kapasite Yaklaşımı birçok düşünürün (Qizilbash, 1996; Stewart, 1985; Streeten, 1981) görüşleriyle benzerlik gösterse de Amartya Sen iyi bir yaşam için gerekli olan araçları ele alıp merkeze yerleştirerek alternatif bir yaşam üzerine yoğunlaşması temel farklılığı oluşturmaktadır.

Maslow'un Teorisi

Maslow'un teorisi, 1943'te Amerikalı psikolog Abraham Maslow tarafından ortaya atılmış ve geliştirilmiştir. Maslow teorisini, kendini gerçekleştiren bireyin psikolojik iyi oluşuyla, başkalarına saygılı ve hoşgörülü davranışlarıyla, pozitif ilişki kurma yeteneğiyle ve bireyin hayattan keyif almasıyla karakterize etmektedir. Ona göre kendini gerçekleştirmiş bireyin özelliklerinden en önemli ikisi, üretken ve yaratıcı olmasıdır. Yaratıcılığı sadece sanata mahsus bir tanım olarak görmez. Kişinin içindeki gizil yeteneklerin dışa vurumu olarak da ele alır (Erdem ve Akman, 2002). Maslow'a göre, psikolojik olgunluğa erişmiş ve potansiyelini dönüştürmüş her birey kendini gerçekleştirmiş sayılır. O, kendini gerçekleştirme olgusunu bir ihtiyaç olarak görür ve bu olguyu bireyin doğuştan gelen yeteneklerini ayırt edebilmesi ve bu yetenekleri doyuma ulaştırma süreci olarak nitelendirir. Kendini gerçekleştirmiş birey esnek bir bilişsel yapıya sahip olur. Önyargılarından arınarak toplumsal huzura katkı sunar. Karşılaştığı zorluklarla baş edebilmesi en genel özelliğidir. Sorumluluk duygusu ve görev bilinci yüksektir, kişisel yetenekleri ve kapasiteleri en üst seviyededir (Demir & Chang, 2011).

Kendini gerçekleştirmeyi en üst ihtiyaç olarak gören Maslow ihtiyaç kavramını "kişiyi harekete geçiren, karşılamaya mecbur hissettiği psikolojik veya fiziksel etkinlikler" şeklinde tanımlamaktadır. Ona göre temel ihtiyaç olarak gördüğü fizyolojik, güvenlik, sevgi ve aidiyet, saygı ihtiyacı karşılandıkça daha üst seviyedeki ihtiyaçlar ortaya çıkar. Maslow kişinin kendini gerçekleştirmesini en üst seviye olarak görür. İhtiyaçlar piramidi beş grupta toplanmıştır. Bunlar; fizyolojik ihtiyaçlar, güvenlik ihtiyacı, sevgi ve aidiyet, saygı ihtiyacı ve son olarak kendini gerçekleştirme ihtiyacıdır (Ünal & Gülmez, 2017). Bütün bu ihtiyaçların temelinde benlik tarafından motive edilmiş olan bireyin kendisi yatmaktadır. Dolayısıyla kişinin motivasyon kaynağı bireysel ihtiyaçlarından ileri gelmektedir (Davies &

Davies, 2014). Eğitim örgütlerinde öğretmenlerin sevgi ve aidiyet ihtiyacı, okul yöneticilerinin düzenleyeceği sosyal veya kültürel etkinlikler aracılığıyla giderilmesi sağlanabilir. Böylesi bir yöntemle öğretmenlerin okula bağlılıkları artabileceği gibi daha iyi öğretmen olmalarına dönük motivasyonları da pozitif anlamda etkilenebilir (Özcan, 2021).

Bireysel mutluluk, bireysel yeteneklerinin, bilgi ve becerilerin açığa çıkarılması ile ilişkilidir. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde fiziksel ihtiyaçlara hizmet eden ilk iki basamakta hedefler doğrultusunda kişilerin yaşamları benzer olabilir, fakat sonraki basamaklarda ve en önemlisi kendini gerçekleştirme bireysel kararlar insanı diğerlerinden farklı kılan sonuçlar getirmektedir. Bu farklılıklar bireylere özgü doğuştan gelen potansiyel ve yetenekler ölçüsünde olabildiği gibi eğitimle de önemli bir ilişkisi vardır. Burada kastedilen eğitim topludaki bireylerin tamamının geçtiği kademeli olarak alınan bir eğitim sisteminin yanında, bir bakış açısı bir paradigma değişiminin sağlanması açısından ele alınmaktadır. Maslow kendini gerçekleştirme ihtiyacını önem hiyerarşisinin en üst noktası olarak görür. Bu noktada Sen'in kapasite yaklaşımı Maslow'un teorisinin bir devamı niteliğinde görülebilir.

Eğitim, İnsani Gelişme ve Sosyal Kalkınma

Eğitim, insani gelişme ve sosyal kalkınma, bireyi ve toplumu şekillendirmede önemli rol oynayan, birbirleriyle yakından ilişkili olan kavramlardır. Eğitimin bireysel gelişimi teşvik etmede ve toplumsal kalkınmayı desteklemede anahtar kavram olduğu bilinmektedir (Günkör, 2017). Dolayısıyla bilginin bir güç olarak görüldüğü günümüz dünyasında eğitimin rolü büyük bir önem taşımaktadır. Bu gücün farkında olan ülkeler eğitime ciddi yatırımlar yapmakta, bilgi ve teknoloji paylaşımını arttırmaya dönük uygulamalar planlamaktadır (Durgun, 2002). Ekonomik anlamda eğitim, toplumun bireysel ve ulusal düzeyde gelişimini teşvik etmek, davranışları ve becerileri geliştirmek ve bilgi yayılımını sağlamak amacıyla gerçekleştirilen faaliyetlerin tümüdür. Kalkınma ise, bireylerin refah düzeyini arttırmak amacıyla iktidarın ekonomi ve eğitim politikaları üretmek toplumsal değişimi sağlama girişimi olarak tanımlanır. Toplumsal değişim ise eğitim aracılığıyla, insanların yeni buluşları daha kolay kabul etmelerini ve yeni teknolojik gelişmelerin hızla uygulamalarını sağlar. Siyasi karar vericilerin yanlış kararlar almasını engeller (Tezel, 2010).

Kalkınma toplumsal, siyasal, kültürel, ekonomik ve eğitsel içeriklidir (Karakütük, 2012). Sadece kişi başına düşen milli gelirin ve üretimin arttırılmasıyla sınırlı değildir, aynı zamanda toplumun sosyokültürel yapısının da değiştirilmesi, güncellenmesi anlamına gelmektedir (Yavilioğlu, 2002). Kalkınma, bir ülkenin ekonomik, sosyal ve siyasi yapılarının hem maddi hem de manevi açıdan geliştirilmesi ve toplumun sürekli olarak refahının artırılması ilkesine dayanır. Refah, geniş anlamda toplumun genel iyiliği olarak tanımlanırken, dar anlamda

bireylerin topluca desteklenmesiyle sağlanan iyi yaşam koşullarını ifade eder (Özbek, 2013).

İnsani gelişme ise kişilerin temel ihtiyaçlarını başkalarına gereksinim duymadan karşılayabilmelerini ve refah içinde yaşamlarını sürdürebilmelerini ifade eder (Boz, 2009). Önceleri az gelişmiş ülkeler için kullanılan “ekonomik kalkınma” kavramından farklı olarak insani gelişme kavramı, toplumun yaşam kalitesinin iyileştirilmesini, bireylerin mutluluğunun öne çıkartılmasını, iyi bir eğitim hakkını, ve sağlıklı bir yaşamın sürdürülmesini esas almaktadır (Tuzcu, 2021).

Eğitim hizmeti diğer bütün dayanıklı tüketim mallarından daha uzun ömürlüdür. Eğitim, kullanmakla tükenmeyen, insanın yaşamı boyunca yararlandığı bir hizmettir. Eğitime yapılan yatırımlar, ekonomide yapılan yatırımlarla eşdeğer görüldüğünden, eğitim bir yatırım malı özelliği taşımaktadır (Karakütük, 2012, s. 28-29). Ancak bütün bunlar düşünürken, insanların birer psikolojik varlık olduklarının göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

Bir ülkenin kalkınabilmesi için toplumdaki bireylerin belli başlı asgari koşullara sahip olması gerekmektedir. Bu koşulların sağlanmasında ise eğitim ön planda gelmektedir. Kalkınma için yapılacak eğitim en azından şu amaçları gerçekleştirebilmelidir (Taş, 2010);

- a. Fiziksel ve zihinsel yönden yeterli olan her insanı üretken yapabilme,
- b. Teknolojiye ayak uydurabilmek için insanlara teknik eğitim hizmeti sağlayabilme,
- c. İnsanları toplumsal yapıya uyumlandırma ve bozulan toplumsal katmanların kalkınmayı engellemelerini önleyici girişimleri destekleme,
- d. Eğitim örgütlerinin kendini güncellemesini sağlama,
- e. Toplumsal kurumların kalkınmaya uyum sağlamalarına katkıda bulunma.

Eğitim sistemi, bu hedeflere önemli ölçüde katkı sağlayarak, bireylerin yeniliklere daha çabuk adapte olmalarını, ulusal ve uluslararası alanda işgücü ve girişimcilik yeteneklerini geliştirmeyi ve ekonomik büyüme ile değişimi teşvik etmeyi sağlar (Baykul, 2008). Eğitimin kalkınma ile olan ilişkisinde, insani gelişmenin aracı bir rol oynadığı ve ülkelerin eğitim düzeyleri ile kalkınma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür (Günkör, 2017). Bu bağlamda Freire’in eğitime ilişkin görüşleri de bu durumu doğrular niteliktedir. Eğitimin insanları özgürleştirdiğine dikkat çeken Freire’e göre özgürleşme bir praksistir. İnsanlar kendilerini ve dünyayı dönüştürmek için eyleme geçmeleri gerektiğinin altını çizer. Eyleme geçme praksisi insanın kendini gerçekleştirmesiyle toplumun dönüşüm sürecini ifade etmektedir (Freire, 2018).

Bu veriler ışığında sağlıklı bir sosyal yapının tesisi için, kendini gerçekleştirme eğilimi içerisinde olan bireylerin toplumsal ve kamusal alanda ekonomik, psikolojik, eğitsel, örgütsel vb. açıdan desteklenmelerinin gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu durum Ma-Sen Modeli’nin temel felsefesini ortaya

koymaktadır. Aşağıda sunulan Ma-Sen Modeli daha detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Günümüz örgütlerinin temel amacı, mal ve hizmet üretiminde maksimum verimliliği sağlayarak en yüksek kâra ulaşmaktır. Bu bağlamda, bireyin emek süreci bu hedefe ulaşmada özel bir öneme sahiptir. Söz konusu süreç İnsan Sermayesi biçiminde kavramlaştırılarak, sistemin dayattığı unsurlar aracılığıyla kişinin kendine yapmış olduğu yatırım, kendinden çok, çalıştığı şirkete fayda sağlayarak bireysel kapasitesinin pasivize olmasına neden olmaktadır. Sen (1999)'e göre kişi, farklı yaşam tarzlarını bilmiyorsa yoksul bile olsa hayatından memnun olacaktır. Sen, zihinsel olarak bir kişinin kendini durumuna adapte etmesi ve böylece memnun olabilmesi durumunu “adapte edilmiş tercihler” olarak isimlendirir. Örgütün kazancını kendi mutluluklarına yeğleyen bir toplumun refaha ulaşması tartışmaya açık bir durum olarak görülmektedir. Nesnelleştirilmiş, mesleklere ve gelir düzeyine göre kategorize edilmiş bir toplum olmaktan sıyrılıp, bireye ve kendini geliştirmeye dönük her türlü uygulamaya saygının esas olduğu bir topluma dönüşmek gerekmektedir.

Toplumsal algının değiştirilmesinde kitle iletişim araçları ve devlet politikaları en önemli dönüştürücülerdir. Dolayısıyla toplumsal farkındalığın artırılması ve devlet politikalarının bu yönde yapılandırılması gerekmektedir. Kalkınma politikaları belirlenirken, insanların yeteneklerine odaklanmak büyük bir teorik fark yaratacaktır. Dolayısıyla neoliberal ve faydacı politika önerilerinden oldukça farklı politikaların geliştirilmesi ve toplumun bütün üyelerini kapsayacak şekilde bir farkındalığın yaratılması gerekecektir. Politika geliştiricilerinin ve örgütlerin üst düzey çalışanlarının bu farkındalık dahilinde, örgüt içerisinde kendini değerli hisseden, dolayısıyla görece daha mutlu olan birey sayısının artırılması amaçlanmalıdır. Özellikle eğitim örgütlerinde çalışanların istedikleri yaşam tarzına, ve olmak istedikleri kişiye ulaşabilecekleri özgürlük ve yeteneklere sahip olmaları oldukça önemlidir. Bu durumda örgüt bireyin beklentilerinin gerçekleştirilmesine önayak olmalı, birey de örgütün beklediklerini karşılayabilmelidir. Bu noktada devlet ile örgüt arasında sağlam bir köprü kurulmalı, çalışanın gerçekleştirmek istedikleri şeylere yönelik sorgusuz, sualsiz ve karşılıksız destek verilmelidir. Aksi takdirde günümüzde sıklıkla görülen, iş tanımı çerçevesinde nesnelleştirilmiş olan birey, Marx'ın ifadesiyle “mal fetişizmi” (Marx, 2011) dediği tuzağa düşmüş olacaktır. Yani aldığı maaş, refah amacının bir aracı durumuna geçecektir. İnsan onurunu hiçe sayan, böylesi bir ezber yapıyla belki de farkında bile olmadan yaşayıp gidecektir.

Çalıştığı örgütte değerli olduğunu hisseden her birey çok daha mutlu ve motive olacaktır (Davies & Davies, 2014). Dolayısıyla bireyin yetenekleri ölçüsünde olmak istediği kişiye dönüşmesine önayak olunması büyük önem arz

etmektedir. Bu noktada devlet ve örgüt ilişkisi eşgüdüm içerisinde olmalıdır. Bir diğer parametre ise toplumsal algının dönüştürülmesidir. Toplumdaki herhangi bir birey; çalışıyor olsun veya olmasın, olmak istediği kişiyi yaratmak için kitlesel (devlet, toplum, örgüt) bir yardıma ihtiyacı vardır. Örneğin Çince öğrenmek isteyen birey toplum tarafından yadırganmamalı, saygı duyulup desteklenebilmelidir. Aynı şekilde devlet de kişinin Çinceyi öğrenmek istediği kurumla iş birliği içerisinde durumu yönetebilmelidir. Becerememe korkusu ve ekonomik kaygısı olmayan birey kendini öldüracaktır. Yani olmak istediği kişiye dönüştürecek veya olmak istediği kişiyi yaratacaktır. Dolayısıyla insani gelişim ve buna paralel olarak sosyal kalkınma pozitif anlamda etkilenecektir. Devletin, onu var eden topluma bakış açısındaki değişim, eşgüdümlü kolektif pragmatizmin bir kıvılcımı niteliğinde olacaktır. Paradigma değişimi, devletin tüm vatandaşlarına kendini gerçekleştirme özgürlüğünü sunmasıyla başlayacak sosyal ve organizasyonel destekle kendini gerçekleştirip yeniden üretecektir. Alanyazında sıklıkla göz ardı edildiği düşünülen eğitimin bireylerin iyi anlaşmasına ve iş birliğine neden olmasında etkili olduğu anlayışından yola çıkarak, toplumsal iş birliğinin bireyin kendini gerçekleştirmesinde kilit unsur olduğu düşünülmektedir. Eğitimin önemi bu noktada da kendini göstermektedir.

Neoliberalizmin devlete atfettiği rol düşünülecek olursa, böylesi bir durumun ampirik uygulamalarının ortaya konulması zor görülebilir. Çünkü neoliberal politikaların ruhunda devletin küçültülmesi ve özelleştirilmelerin artırılarak özgür bir biçimde hareket etmelerinin sağlanması yatmaktadır (Gökçek, 2023). Dolayısıyla pasivize edilmek istenen devletin örgütü ek bir harcamaya zorlaması güç olabilecektir. Ancak uzun vadede bireyin, toplumun, örgütün ve devletin karşılıklı fayda esaslı göz önünde bulundurularak konuya ilişkin düzenlemeler yapıp uygulanabilir. Örneğin kitle iletişim araçları ve küçük bir paradigma değişimi sayesinde devletin, kişinin kendini gerçekleştirmesine yönelik yapacağı yatırımın, bir fabrikaya yapacağı yatırımdan daha faydalı olacağı kitlesel olarak anlaşılması önemli bir aşama olarak görülmektedir.

Bu çalışmada amaç alternatif bir dünya tasarımının ortaya konulması değildir. Çok basit düzenlemelerle daha mutlu bireylerle iç içe yaşayabilmenin özlemidir. Neoliberal politikaların itirazsız ve adeta bir kader gibi kabullenilmesinden (Kozanoğlu, Gür & Özden, 2015) bağımsız olarak mevcut yapıya uygun bir durum ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yegane amaç Maslow'un kendini gerçekleştirmiş bireylerinin, Amartya Sen'in Kapasite Yaklaşımı çerçevesinde sürekli kendilerini gerçekleştirmelerinin sağlanması ve yeniden üretimidir. Yani belli başlı politikalarla kendini gerçekleştirebilmenin sürdürülebilirliğinin sağlanmasıdır.

Ma-Sen Modeli

Ma-Sen Modeli Maslow ve Sen'in öğretileri ışığında ele alınarak bir sentez model oluşturulmaya çalışılmıştır. Devlet, toplum ve bireyin kolektif bütünlüğü çerçevesinde "kendin olmak ya da gibi olmak" ikilemi üzerinden eleştirel bir bakış

açısı sunarak yeni bir model ortaya konmuştur. Ma-Sen yaklaşımı vülgarize edilmeyecek kadar basit ve anlaşılır bir felsefeye dayanmaktadır.

İnsanın gizil yeteneklerinin ortaya çıkması bir ihtiyaç olmakla birlikte, güdüsel olan bir durumdur. Maslow'a göre insanın gizil yeteneklerin ortaya çıkarılmasında fiziksel ihtiyaçlarının tamamının ve psikolojik ihtiyaçların büyük bir bölümünün karşılanmış olması gerekmektedir. İhtiyaçlar hiyerarşisinde yer alan basamaklarda birey öncelikli olarak beslenme, uyku gibi ihtiyaçlarını karşılamadan bir üst basamak olan güvenlik ihtiyacının karşılanması basamağına geçemez. Sen'e göre temel ihtiyaçları giderilmiş bireylerin kapasiteleri eğitim yoluyla artırılabilir. Bir ülkenin gerek ekonomik gerekse sosyal açıdan kalkınabilmesi için, ülke vatandaşlarının fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçlarının sağlanmış olması, kendi potansiyellerinin farkına varması ve o doğrultuda kapasitelerini zorlamaları gerekmektedir. Toplumdaki bireylerin temel ihtiyaçları karşılandığı varsayımıyla hareket edildiğinde, psikolojik sağlıkları yerinde olan bireylerin daha üretken olması beklenir. Dolayısıyla sosyal ve ekonomik kalkınmanın olabilmesi için bireylerin fizyolojik ve ekonomik ihtiyaçları giderilebilmeli, eğitim olanaklarından dilediği biçimde faydalanabilmeli ve mutlu birey olmaya odaklı bir yaşam sunulmalıdır. Bu bağlamda Maslow ve Sen'in öğretileri ışığında ortaya çıkan yeni modelin düşünsel çerçevede bir paradigma olduğu söylenebilir. Model hiyerarşik bir yapıda olmaktan çok bütünleşik bir yapıdadır. Söz konusu model Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Maslow ve Sen'in Öğretileri Işığında Ortaya Çıkan Kalkınma Modeli (Ma-Sen)

Toplumsal Kalkınma	Sosyal – Ekonomik
	Kendini Gerçekleştirmenin Yeniden Üretimi
Kendini Gerçekleştirme	
Temel İhtiyaçlar	Fizyolojik – Güvenlik Ekonomik – Sosyal

Tablo 1'de görüldüğü üzere birey fizyolojik, güvenlik, ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını karşıladığı ölçüde kendini gerçekleştirmeye (yeniden yaratmaya, istediği kişi olmaya) uygun hale gelecektir. Temel ihtiyaçları giderilmiş birey kendini gerçekleştirmeye açık bireydir. Bu nokta Maslow'un teorisinin sonu, Sen'in teorisinin başlangıcıdır. Tabloda kalın çizgiyle gösterilmiş olan ayırım Maslow ve

Sen'in teorilerinin bitiş ve başlangıç noktasını ifade etmektedir. İkinci aşamada (Sen'in modelinin başlangıcında) toplumdaki bireylerin kendilerini gerçekleştirme durumlarının süreğen olması uzun vadede sosyal refaha ve ekonomik kalkınmaya neden olacaktır. Dolayısıyla bu sosyal devrim zamanla kültüre dönüşerek, kendini gerçekleştirmiş her birey ülkenin sosyal yapısına katkı sunarak, daha mutlu bireylere dönüşecektir.

Günümüz toplumunda modelin uygulanabilirliği ve bu doğrultuda politikaların üretilmesi, temel ihtiyaçların dahi giderilmesinde zorluk çeken birçok ülke için güç görünmektedir. Ancak asgari düzeyde temel ihtiyaçların sağlandığı bir toplumda belli başlı uygulamalar devreye sokulabilir. Organizasyonlara ve politika üreticilerine belli bir misyon yüklenebilir. Örneğin resim sergisi açmak isteyen bir matematik öğretmene, kitap yazmaya hevesli bir makine mühendisine, müzik yeteneği olan bir kaynak ustasına çalıştığı kurumun destek vermesi önemli bir adım olabilir. Bireylerin entelektüel girişimlerini destekleyen örgütlerin sayıları artırılabilir, devlet politikası haline dönüştürülüp finanse edilebilir. Örgüt çalışanları genellikle ekonomik nedenlerden kaynaklı olarak çok çalışmak durumunda kalmaktadırlar. Özellikle mega şehirlerde haftanın 6 günü çalışmak durumunda kalan bireylerin kendilerine zaman ayırmaları güç olabilmektedir. Bu gibi sebeplerden ötürü birey kapasitesini dönüştürebilmekten uzaktır. Bireylerin kapasitelerini ortaya koymaları veya hobilerine zaman ayırmaları bir doğum izni kadar elzem olabilmelidir. Örgütsel vatandaşlık düzeyi yüksek bireylerden oluşan organizasyonlar ve daha huzurlu toplumsal gruplar için bunun bir gereklilik olduğu düşünülmektedir. Özellikle temel ihtiyaçları giderilmiş insanların iyi olma halinin kolektif olarak desteklenmesi oldukça önemli görülmektedir.

Temel ihtiyaçlar giderildiği ölçüde bireyin kapasitesi ortaya çıkaracaktır. Kendini gerçekleştirmeye aday bireylere toplumsal ve örgütsel destek sunabilmek, bunu bir kültür haline dönüştürebilmek, bireylerin kapasitelerini ortaya koymalarına imkân sağlayabilmek oldukça önemlidir. Ma-Sen modeli sonsuz bir döngüye karşılık gelmektedir. Kendini gerçekleştirmeye hazır her birey yaşamı boyunca istediği kişi olabilmek için çaba sarf edecektir. Dolayısıyla Ma-Sen modeli mutlu yaşlıların sayısının artışında da etkili olabilir.

Ma-Sen Modeli, kişinin topluma uyumlanması yerine, toplumun kişiye uyumlanmasıdır. Kendine yabancılaşan değil, kendini gerçekleştiren insan modelidir. Yaşamak ile yaşamak zorunda kalmanın keskin bir ayracıdır. Freire'in (2018) dediği gibi, insanlar nesnelleştirildikleri dünyadan sıyrılabilirdikleri ölçüde özgür olabilmeyi başarabilirler. Ancak modelde bunun başarılabilmesinde kolektif uyumun (devlet, birey, toplum, örgüt) önemi büyüktür. Salt bireyin ortaya koyabileceği bir durum değildir.

Son söz olarak; kişinin kapasitesini açığa çıkarma durumu kendi kaynaklarıyla sınırlı olmamalıdır. Aynı şekilde kapasitesini ortaya koymak için önünde herhangi bir engel de olmamalıdır. Kişi kendini gerçekleştirdiği ölçüde

kapasite kümesinin büyüklüğü de genişleyerek, sosyokültürel ve ekonomik açıdan toplumsal yapının kalkınmasına fayda sağlayacaktır.

Modele İlişkin Uygulama Önerileri

Sen'in Kapasite Yaklaşımı ile örtüştüğü düşünülen "aydın" kelimesinin tanımını Önal ve Özlem, (2013) şu şekilde yapmaktadır; "*estetik duyarlılığa sahip; sanat, bilim ve teknolojiden yararlanmasını bilen, kendisi de bilgi üreten yaratıcı düşünceye sahip insan.*" Aydın insan kendini gerçekleştirmeyi başarabilmiş veya gerçekleştirmeye açık insandır. Ma-Sen modelinin uygulanabilirliğinin ön şartı da aydın insan yetiştirebilmekten geçmektedir. Türkiye özelinde eğitim sistemi aydın insan yetiştirmekten çok uzaktır. Sınav kaygısı yüzünden görsel sanatlar dersinde fen ve teknoloji, müzik dersinde matematik, beden eğitimi dersinde Türkçe derslerinin işlendiği bir kurumda, aydın insanın yetişmesi oldukça güçtür. Öğrenilen bilgilerin notla sınındığı, sadece geçer not alabilmek için çalışılan ve bir üst öğretim kurumuna sınavla geçiş sürecinin yaşandığı bu sistem, öğrenmeden bilgi hamalı olmuş, üretmekten uzak ve taklitçi bireylerden oluşmuş bir toplumsal yapıyı işaret etmektedir. Sistemin biraz olsun esnetilmesi bile kalkınmada katalizör bir etki yapabileceği düşünülmektedir. Öğrenmenin isteğe tabi olduğu, hiçbir zorlamanın ve sınav kaygısının olmadığı, öğrencinin potansiyelinin açığa çıkarılması için uğraş veren bir sistemin uygulamaya konulması gerekmektedir. Dolayısıyla, temel ihtiyaçları giderilmiş bireylerin kolektif bir iş birliği içerisinde kendini gerçekleştirmelerinin sağlanması ve bu durumun süreklilik arz etmesi, bireysel gelişimin ve toplumsal kalkınmanın ön koşulu olarak görülmektedir. Böylesi bir sistem Ma-Sen modelinin temelini oluşturmaktadır.

Ma-Sen Modeli becerememe korkusunun olmadığı bir toplumsal yapıya atıf yapmaktadır. Model baskının evcilleştirdiği eğitim modelinden sıyrılıp, öğrencilerin kendi kimliklerini belirlemelerine imkân sağlayacak bir eğitim anlayışı aracılığıyla toplumsal dönüşüme katkı sunabilir. Bu yüzden Ma-sen modelinin örgün eğitim aracılığıyla ileriye dönük uygulanabilirliğinin kolaylaştırılması sağlanabilir.

Modele İlişkin Okuma Önerileri

Toplumun Ma-Sen Modeli'ne uyumunu kolaylaştırabileceği düşünülen üç kitaptan ilki kuramsal ve ampirik uygulamaları açısından Neill'in Summerhill Okulu'dur. Neill'in "Bir Eğitim Mucizesi" adlı kitabında, 1900'lü yılların başında adeta pilot bir okul olarak uygulamaya konulan, geleneksel eğitim anlayışından uzak, özgür ve özgün çocukların yetiştirilmesinde öncül bir rol üstlenmiş olan Summerhill Okulu'nun uygulamaları anlatılmaktadır. Okulun birçok uygulamasının Ma-Sen modelinin ileriye dönük uygulamalarına ışık tutacak nitelikte olduğu düşünülmektedir (Neil, 1990). İkinci olarak Freire'in öğretileri ışığında insanların yaratıcı gücünü etkisizleştiren bankacı eğitim modelinin eleştirisi üzerinden normatif bir eğitim anlayışı sunmaktadır. Öğretmen ve öğrenci arasında geleneksel eğitimin

dışında ortaya konan diyalektik oldukça çarpıcıdır. Freire'in "eğitimin insanları özgürleştirir" öğretisi de Ma-Sen modelinin temelini oluşturduğu söylenebilir. Ona göre "özgürleşme bir praksiştir". İnsanlar kendilerini ve dünyayı dönüştürmek için eyleme geçmeleri gerektiğinin altını çizer. Özellikle "Ezilenlerin Pedagojisi" kitabı Ma-Sen modelinin anlaşılabilir ve uygulanabilirliğini kolaylaştırabilecek nitelikte olduğu düşünülmektedir (Freire, 2018). Ranciere'in Cahil Hoca adlı eseri de modelle örtüşen bir anlayış sunmaktadır. "Özgürleştirmeksizin eğiten aptallaştırır" felsefesiyle eğitime ufuk açıcı bir bakış açısı sunmaktadır. İşleyişi, uygulamaları ilk iki kitaba göre oldukça sıra dışı olsa da bir bakış açısı kazandırılması bağlamında önemli görülmektedir. Bu üç eser Ma-Sen modelinin daha kolay anlaşılmasına rehberlik edebilir (Ranciere, 2014).

Yazar katkı Oranı ve Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışma tek yazarlı olup katkı oranı %100'dür ve herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Aydın, G. Ç. (2017). *Amartya Sen'de özgürlük, eşitlik ve adalet: sosyal haklar açısından bir değerlendirme* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, Bursa.

Baptiste, I. (2001). Education lone wolves: pedagogical implications of human capital theory. *Adult Education Quarterly*, 51 (3), s. 184-201.

Baykul, S. (2008). *Küreselleşen dünya'da kalkınma sürecinde ab'deki ve türkiye'deki eğitim finansmanının karşılaştırılması*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi İktisat Anabilim Dalı İktisat Teorisi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

Becker, G. S. (1994). *Human Capital: A theoretical and empirical analysis with special reference to education* (3 b.). Chicago: The University of Chicago Press.

Boz, Ç. (2009). *Amartya Sen'in yetkinlik yaklaşımı: teori ve uygulama* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Çoban, G. S. (2021). Maslow'un İhtiyaçlar hiyerarşisi kendini gerçekleştirme basamağında gizil yetenekler. *European Journal of Educational & Social Sciences*, 6 (1), s. 111-118.

Davies, B., & Davies, B. (2014). *Eğitimde Yetenek Yönetimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Demir, Ç., & Chang, R. (2011). Kendini gerçekleştiren insanın özellikleri: doğu ve batıdan görüşler. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, s. 11-16.

Durgun, S. (2002). *Küreselleşen dünyada kalkınma süreci bağlamında eğitim harcamaları ve türkiye örneği*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi: İstanbul.

Erdem, M., & Akman, Y. (2002). *Gelişim ve öğrenme*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.

Freire, P. (2018). *Ezilenlerin pedagojisi* (17 b.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Fukuda-Parr, S. (2003). The human development paradigm: operationalizing Sen's ideas on capabilities. *Feminist Economics*, 9 (2), s. 301-317.

Gökçek, H. A. (2023). Neoliberal iktisat politikaları ve 1980-1989 yılları arasında türk ekonomisinin genel görünüşünün altı faktör altında incelenmesi ve değerlendirilmesi. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (1), 147-161. doi:10.30692/sisad.1214395

Güncör, C. (2017). Eğitim ve kalkınma ilişkisinin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 3 (1), s. 14-32.

Hesse, H. (2022). *Kendini keşfet bireyleşmenin albenisi üzerine*. İstanbul: Profil Kitap.

Kaag, J. (2019). *Nietzsche ile yürümek*. İstanbul: My Matbaacılık.

Karakütük, K. (2012). *Eğitim planlaması*. Ankara: Elhan Kitap Yayın Dağıtım.

Kirmanoglu, H. (2005). Amartya Sen'in özgürlük ve kalkınma üzerine düşüncelerine bir bakış. *İstanbul üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırmaları Merkezi Konferansları*. İstanbul Üniversitesi.

Kozanoğlu, H., Gür, N., & Özden, B. A. (2015). *Neoliberalizmin gerçek yüzü*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Küllahoğlu, Ş. (2018). *Eğitimde eşitlik politikalarının Amartya Sen'in kapasite yaklaşımı açısından analizi*, Kastamonu Education Journal. 26 (4), s. 433-439. doi:10.24106/kefdergi.433439

Marx, K. (2011). *Capital: ekonomi politiğin eleştirisi*. (M. Selik, & N. Satılğan, Çev.) İstanbul: Yordam yayıncılık.

McCann, T., & Clark, E. (2003). Grounded theory in nursing research: Part 2-Critique. *Nurse Researcher*, 11 (2), s. 19-28. doi:10.7748/nr2004.01.11.2.19.c5919

Neill, A. S. (1990). *Bir eğitim mucizesi*. İstanbul: Mert Yayıncılık.

Nietzsche, F. (2003). *Öğretim kurumlarımızın geleceği üzerine*. İstanbul: Say Yayınları.

Nussbaum, M. (2011). Capabilities, Entitlements, rights: supplementation and critique. *Journal of Human Development and Capabilities*, 12 (1), s. 23-37.

O'Neill, J. (2001). *Piyasa: Etik, bilgi ve politika*. (Ş. S. Kaya, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayıncılık.

Önal, İ., & Özlem, T. Ş. (2013). Eğitimi gerçekleştirmek: öğretim programlarında okul kütüphanelerinin yeri. *Bilgi Dünyası*, 14 (2), s. 306-328.

Özbek, A. (2013). Sosyal politika sosyal kalkınma ilişkisi''. *Karacadağ Bölgesel Kalkınma Dergisi*, 3 (4), s. 21.

Özcan, M. (2021). Örgütlerde motivasyon. K. Yılmaz, & K. Demir (Ed.) içinde, *Eğitim yönetimi kuram ve uygulama* (s. 268-288). Ankara: Pegem Akademi.

Punch, K. F. (2011). *Sosyal Araştırmalara Giriş*. Ankara: Siyasal Yayınevi.

Qizilbash, M. (1996). Capabilities, well-being and human development: a survey. *Journal of Development Studies*, s. 280-316.

Ranciere, J. (2014). *Cahil hoca*. Ankara: Metis Yayınları.

Sem, A. (1999). *Commodities and Capabilities*. Amsterdam: North Holland.

Sem, A. (2004). *Özgürlükle kalkınma*. (Y. Alagon, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sennett, R. (2020). *Karakter aşınması*. İstanbul: Ayrıntı Yayıncılık.

Soydan, T. (2020). *İnsan sermayesi kuramı üzerine tarihsel ve toplumsal bir analiz*. Ankara: Pegem Akademi.

Stewart, F. (1985). *Planning to Meet Basic Needs*. London: Macmillian.

Streeten, P. (1981). *First Things First: Meeting Basic Human Needs in the Developing Countries*. Oxford: Oxford University Press.

Şeker, F. (2009, Ocak-Haziran). Amartya Sen'in Kapasite Yaklaşımı. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, s. 259-280.

Taban, S., & Kar, M. (2015). *Kalınma ekonomisi*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Taş, U. (2010). Türkiye’de Eğitimin Kalkınma Üzerindeki Rolü ve Eğitim Yatırımlarının Geri Dönüş Oranı. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 155-186.

Tezel, S. (2010). *Az gelişmiş ülkelerde kalkınmayı etkileyen faktörler ve eğitimin kalkınma üzerindeki etkileri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi İstanbul.

Tilak, J. (2002). Education and Poverty. *Journal of Human Development*(3), s. 191-207.

Tuzcu, G. (2021). *Eğitim ekonomisi*. Ankara: Pegem Akademi.

Ünal, A., & Gülmez, D. (2017). Motivasyon kuramları ve uygulamaları. S. Özdemir, & N. Cemaloğlu (Ed.) içinde, *Örgütsel Davranış ve Yönetimi* (s. 89-128). Ankara: Pegem Akademi.

Vatansever, A., & Yalçın, M. G. (2022). *Ne Ders Olsa Veririz*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Wells, K. (1995). The strategy of grounded theory: possibilities and problems. *Social Work Research*, 19(1), s. 33-77.

Woodhall, M. (1999). *İnsan sermayesi kavramı, eğitim ekonomisi-seçilmiş yazılar*. (B. Burgaz, & Y. Kavak, Çev.) Ankara: Pegem.

Yavilioğlu, C. (2002). Kalkınmanın anlam bilimsel tarihi ve kavramsal kökenleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1), 59-77.

Yayla, Y. (2022). Amartya Sen: Kapasite Yaklaşımı ve özgürlükle kalkınma sorunu. *Fiscaoeconomia*, 6(1), s. 20-39. doi: 10.25295/fsecon. 1050437

Yılmaz, T., & Sarpkaya, R. (2016). *Eğitim ekonomisi: eleştirel bir yaklaşım*. Ankara: Anı Yayıncılık.